

Karkusz Patrik Dániel

DISSZIMULÁCIÓ ROUSSEAU *ELSŐ ÉRTEKEZÉSÉBEN*

Absztrakt

A XVI. századtól kezdődően egy paradigmaváltás történik a reneszánsz morálfilozófiában, ugyanis az ókorból ismert négy sarkalatos erény mellett (bölcesség, igazságosság, bátorság, mértékletesség) egy ötödik is megjelenik, mégpedig a *dissimulatio*, azaz az elrejtés, elleplezés kardinális erénye. Előadásom első szakaszában arra koncentrálok, hogy megmutassam, értelmezem, hogy a reneszánsz gondolkodók (pl.: Castiglione) hogyan is használták ezt a terminust, ami azért különösen érdekes, mert az ókori erényfilozófiákkal szemben, itt már nem arról van szó, hogy csak az lehet morális értelemben jó, ami igaz is, hiszen az elleplezés éppen ennek az igazságnak az elfedése. Röviden bemutatom a politikai, vallási és a köznapi (udvari) disszimuláció közötti különbségeket, illetve kitérek a szimuláció és disszimuláció fogalma közötti sajátos dinamikára is, mivel a két terminus elkülönítése igen nagy fontossággal bír, hiszen már Accetto is megfogalmazta *A tisztességes színlelésről* című szövegében, hogy „azt szimuláljuk, ami nincs, és azt disszimuláljuk, ami van.” Mindezeket követően, előadásom második részében, arra koncentrálok, hogy megmutassam, hogy Rousseau a tudományok és művészetek fejlődését az erkölshöz való viszonyában tárgyaló *Első értekezésében* éppen ezen paradigmaváltás ellen emeli fel a hangját, éppen a disszimuláció az, ami a természetese és romlatlan erkölcsi állapottól való elidegenedésünk mozgatórugója.

35

Bevezetés

Rousseau 1750-ben pályadíjjal jutalmazott írása, a *Javított-e az erkölcsökön a tudományok és a művészetek újraéledése?* akadémiai kérdésre adott válasza, amelyet a szakirodalom csak *Első értekezéséként*¹ szokott említeni, az erkölcs, illetve tudomány és művészet egy igen komplex viszonyát írja le. Mivel nem fizikai állandókról van szó, ezt a kapcsolatot nem lehet egyértelmű fordított arányossággal vagy más egyszerű viszony leírással jellemezni. Számtalan aspektus van, ami meghatározza a két terület oda-vissza hatásait, netalántán kölcsönhatásait. Ebben az írásban viszont egy olyan fogalmat szeretnék mozgásba hozni a szöveggel, amely meglátásom szerint eddig még nem kapott szerepet a szakirodalomban, vagy ha igen, akkor sem abban az interpretációban, ahogy én szándékozom használni azt. Ez a terminus a *disszimuláció*. Ha ezzel a fogalommal közelítünk a rousseau-i írás felé, a szöveg új dimenzióit is felfedezhetjük, még ha azt biztosan állíthatjuk, hogy ez a fajta megközelítés önmagában nem elegendő a teljes kapcsolat leírására, mert a probléma, hogy Rousseau miért ítéli el a tudományok és művészetek fejlődését igen komplex, és számtalan rétegből tevődik össze. Ebben az írásban nem célom minden réteget feltárni, ezért érdemes már a legelején megjegyeznünk: a disszimuláció csak

¹ Rousseau, 2017b.

egy szempontja a rousseau-i kritikának, de nem kizárólagos aspektusa annak. Igyekezem bebizonyítani, hogy az *Első értekezés* olvasható úgyis, mint a disszimuláció etikája elleni fellépés, mintegy reflektálva a kései reneszánsz idején, leginkább a XV-XVI. században bekövetkezett morálfilozófiai paradigmaváltásra.

Disszimuláció a XV-XVI. században

A reneszánsz humanizmus jelentős változásokat hozott a morálról való gondolkodásban, hiszen az ókori és középkori keresztény elméletekhez képest felértékelődött a praktikum, megjelenik az e világban történő érvényesülés etikai modellje. Nem túlzás azt sem állítanunk, hogy az udvari kultúrához erősen kötődő morálfilozófia, lényegében illemtanként jelentkezik. A fő kérdés itt nem az *Hogyan legyek jó?* hanem hogy *Hogyan viselkedik egy kifinomult udvari ember?* vagy *Mit kell tennem (hogyan kell viselkednem) ahhoz, hogy előrébb juthassak az udvari hierarchiában?* Ez még nem a kantianus etika korszaka, amely a másokra sohasem mint eszköz tekint; itt egy célirányos, az érvényesülést szem előtt tartó koncepció tárul a szemünk elé, és ennek lesz egyik központi eleme a disszimuláció (*dissimulatio*).

A fogalom uralja a korszak nagy „etikai kódexét” Castiglione *Az udvari emberét (Il libro del Cortigiano)*², de megjelenik más olyan jelentős szerzőknél, mint mondjuk Giovanni Della Casa *Galateo, avagy az illemről (Galateo overo de' costumi)*³ című művében, vagy éppen legegyértelműbben Torquato Accetto *A tisztességtől (Della dissimulazione onesta)*⁴ című rövid írásában. Az eredetileg latin kifejezés jelentését magyarul az elrejtteni, eltitkolni, elfedni szavakkal adhatjuk vissza. Vígh Évától, a disszimuláció legelismertebb magyar kutatójától tudhatjuk, hogy a tárgyalt korszakban három típusú disszimulációról beszélhetünk: politikairól, vallásiról, és az udvari, úgynevezett köznapi disszimulációról.⁵ A politikai elleplezés kapcsán elég csak Machiavelli *A fejedelem (Il Principe)*⁶ című írására gondolnunk, ahol határozottan működésbe lép a disszimulálás, mint amiből politikai haszon kovácsolható. A disszimuláció a fejedelmi eszközkészlet fontos eleme, az uralkodónak el kell titkolnia gyengeségeit vetélytársai vagy éppen a nép elől. De ugyanakkor a disszimuláció az alapja minden olyan rejtett cselekvésnek is, amely a zsarnokkal való szembeszállást, mindennemű szervezkedést lehetővé tesz, tehát mind az uralkodó, mind a nép felől közelítve hasznos lehet. Hasonló „hasznossággal” járt a vallási disszimuláció is, hiszen az általunk tárgyalt inkvizíció uralta századokban, az életben maradás feltételeként adhatunk róla számot, vagy ahogy Vígh jellemzi a helyzetet: „Ebben a szellemi légkörben a vallási, filozófiai, tudományos indíttatású másképp gondolkodás egyetlen lehetséges formája a

² Castiglione, 2008.

³ Della Casa, 2004.

⁴ Accetto, 2004.

⁵ Vígh, 1999, IV. fejezet.

⁶ Machiavelli, 2020.

katolikus dogmák *simulatio*ja és a saját belső meggyőződés *dissimulatio*ja révén volt lehetséges.”⁷ Az idézet már csak azért is különösen érdekes, mert egybecseng Vlagyimir Szolovjov filozófiai nézeteivel,⁸ aki a kereszténység hanyatlását éppen a kereszténység államvallássá tételének aktusával látta elindulni; meglepő módon éppen az általában kereszténység által uraltnak tartott középkor kezdete előtt. Véleménye szerint, a problémát az okozta, hogy a kereszténység államvallássá alakulásával pogány tömegek sokasága indult meg a vallás felé, és lettek úgy keresztények, hogy érzületükben igazán nem voltak azok. Úgy gondolom, itt sem történt más, mint arról Vigh is ír, azaz, hogy emberek sokaságának egyszerében érdekében állt *disszimulálni* pogány meggyőződésüket, és szimulálni a keresztény életvitelt, hiszen ezzel politikai, társadalmi előnyöket szerezhettek, sőt, akár életükbe is kerülhetett, ha ezzel ellentétesen viselkedtek.

Mi azonban a továbbiakban az udvari disszimulációra fókuszálunk, mert úgy gondolom Rousseau-nál az elleplezés ezen köznapi formája kerül leginkább kritika alá. Milyen értelemben beszélhetünk disszimulációról az udvari kultúrában? Elemezzük a fogalmat! Először is válasszuk le a hozzá jelentésben nagyon közel álló szimulációról (*simulatio*). A distinkciót nem is lehetne jobban kivitelezni, mint ahogy Accetto tette ebben a frappáns megfogalmazásban: „(...) azt szimuláljuk, ami nincs, és azt disszimuláljuk, ami van.”⁹ Egy példával alátámasztva: Míg a szimuláció esetében eljártsszuk, hogy fájdalmaink vannak, miközben a valóságban nincsenek, addig a disszimuláció esetében valóban jelentkeznek fájdalmak, de azokat elfedjük, és épp az ellenkezőjét játsszuk el, azt, hogy nincsenek fájdalmaink. Szimuláció és disszimuláció ugyanannak a folyamatnak két oldala, a viselkedésben együtt járnak. Ennek alátámasztására nézzük csak meg az udvari élet egy emblemikus figuráját a „bolondot”: elrejti józanságát, abból a célból, hogy minél bolondabbnak mutassa magát. Tehát nem tesz mást, minthogy örültséget szimulál, akképpen, hogy józan gondolkodását disszimulálja. Meglátásom szerint egy viselkedésben az, hogy éppen a szimulálás vagy az elfedés hangsúlyosabb, a cél felől közelítve lehet a legegységesebb, ugyanis a két folyamat közül az egyik mindig eszköz a másik elérése céljából. A bolond célja a bolondozás, ezért örültséget szimulál, ennek eszköze pedig józanságának elfedése. De ha példának okáért Dürrenmatt *A fizikusok*¹⁰ című drámájára gondolunk, ott azt mondhatjuk, hogy az épelméjűség elfedése a cél, még ha közvetett módon is a legfőbb cél, az információszerzés céljának alárendelve, és az örültség szimulálása csak ennek az elrejtésnek egy eszköze. Természetesen egy udvari környezetben is meglehet mindkét oldalnak a maga funkciója: a fejedelem bármilyen borzalmas ötlete hallatán szimulálniuk kell az örömet és lelkesedést, de el kell fednünk csalódottságunkat vagy félelmünket más helyzetben.

⁷ Vigh, 1999, p.128

⁸ Szolovjov, 2018.

⁹ Accetto, p. 364

¹⁰ Dürrenmatt, 2018.

A fogalom jobb megértése érdekében átvehetjük Vígh definícióját is, aki azt írja, hogy: „a *dissimulatio* etikai értelemben olyan viselkedést jelent, amellyel az ember eltitkolja, elrejt bizonyos tulajdonságait vagy gondolatait, ha azok kinyilvánítása az adott körülmények között nem lenne szerencsés.”¹¹ Nem a szív diktál, hanem az illem, mondhatnánk, amely megfogalmazás már erősen utal a rousseau-i gondolatokra. De a disszimuláció-szimuláció párosnak egyben természetesnek is kell lennie, ebből a szempontból összekapcsolódnak a kellem (*grazia*) fogalmával. „A mesterkéeltség *elrejtése* és egyfajta fesztelen könnyedség *mutatása* a kellem két összetevője: az elrejtés és a kimutatás, azaz a *dissimulatio* és a *simulatio* állhatatosan és következetesen végig vitt játékan van a hangsúly (...)”- írja Vígh.¹² Az elfedés szabályának alkalmazása akkor működik, ha hihető, ha a látszat valóságnak mutatja magát. Működésképtelen, ha erőltetett, vagy ahogy a mesterkéeltséget érthetjük: árulkodó jegyeket hordoz a betanultságát, előre eltervezését illetően. Az udvar tagja sohasem „(...) mutatja azokat a fortélyokat és fáradozást, amelyek révén képes fesztelenül könnyed módon viselkedni a társas életben.”¹³ Ezért mondhatjuk, hogy „az udvari élet szabálya ezáltal éppen a bármiféle szabály elrejtésén, disszimulálásán alapszik, illetve azon, hogy a dolgokat és önmagukat olyannak mutassuk, azaz szimuláljuk, aminek nincs sok köze a valósághoz.”¹⁴ Igazából, amit könyvével Castiglione tesz, az nem más, minthogy megalkot egy új modellt, amit az udvari ember kapcsán csak kellemes-szellemes emberként szoktak visszaadni.¹⁵ Ezt a modellt röviden úgy jellemezhetnénk, mint egy viszonylag sikerorientált, kellemmel rendelkező „elrejtőmester” prototípusát, aki sohasem azt mondja, amit valójában akar, hanem ami helyénvaló.

Fontos viszont megjegyeznünk, hogy Vígh értelmezéseiben egészen odáig megy, hogy a disszimulációt a reneszánsz kor *ötödik kardinális erényeként* nevezi meg,¹⁶ és írásaiban igyekszik bizonyítani azt is, hogy bár látszólag úgy tűnik, hogy az elfedés művészete összeférhetetlen az ókori négy erénnyel, mégsem egy ezektől teljesen elkülönült erényről van szó a fogalom esetében. Sőt, azt mondja, hogy Castiglione „a szellemi kiválóságot közvetlenül az erkölcsi kiválóság, a „jóság” mellé helyezi, és ezzel az antik kalokagathia eszményéhez igazodik.”¹⁷ Ezzel bár teljes mértékben egyet tudok érteni, mert valóban igaz, hogy a *szép* és *jó* viselkedés, ókori mintára, egyesül az udvari emberben, ugyanakkor annyi kiegészítést mégis érdemes hozzáfűzni, hogy a szép és jó immáron leválik viszont az igaz fogalmáról, hiszen szép és jó lehet egy olyan viselkedés, melynek éppenséggel a célja, az igazság elfedése, valami hamis mutatása.

¹¹ Vígh, 2008, p. 332

¹² Uo. p. 331

¹³ Uo.

¹⁴ Vígh, 2004, p. 63.

¹⁵ Például Vígh is hosszan tárgyalja a szellemesség fontosságát *Az udvari emberben*. Lásd: Uo.

¹⁶ Vö. Vígh, 1999. IV. fejezet.

¹⁷ Vígh, 2008, p. 343

Érdeemes hosszabban elidőznünk az elfedés és a négy ókori kardinális erény viszonyánál is, főként a mértékletességre koncentrálnak.¹⁸ Az udvari ember fesztelen magatartásában, ismételten kiemelve egy vígh-i észrevételt, az arisztotelészi „középfilozófia” elevenedik meg, mivel van egy mérték, amihez az udvari embernek tartania kell magát. Ennek felismeréséhez mindenképp kell egy *józan ítélőképesség*, ami a különböző helyzetekre való reakcióban disszimulálásra ösztönöz.¹⁹ Gondoljunk csak arra, hogy ha egy szituációban előnt minket a düh, ami egy szélsőséges érzelmileg túlfűtött reakció adására ösztönözne, akkor a düh elfedése, és ezáltal egy sokkal könnyedebb magatartás felvétele, felismerve a környezet „társas igényeit”, egy sokkal mérsékeltebb reakciót eredményez. Ugyanakkor „a mértékletesség így módszerré is válik, sőt valamennyi erény közül a közép megélésének egyik legfőbb, bár megtanulható lelki feltétele.”²⁰ Bár ehhez hozzá kell tennem, hogy interpretációm szerint éppen a disszimuláció segít a mértékletes viselkedés kivitelezésében, és éppen ezért lehet erény, hiszen egy másik (jelen esetben a mértékletesség) erényének egyfajta kísérőjévé válhat. Ezáltal azt sem túlzás mondanunk, hogy az udvari életben a disszimuláció minden társas érintkezés egyik alapját adja. Persze közelíthetünk a másik oldal felől is, és mondhatjuk azt, hogy a mértékletesség, mint a *közép* megélésének feltétele, a disszimulációra is alkalmazandó, hiszen a mértéktelen disszimuláció könnyen átcsaphat egy folyton hazudozó jellembe. Márpedig, emlékezzünk vissza Accetto munkájának címére, amiben kifejezetten tisztességtelen disszimulációról esik szó; a disszimuláció nem mosható össze a hazudozással. Ha van tisztességtelen, akkor kell lennie tisztességtelen disszimulációnak is, erre példaként említhetjük azt, ha valaki hazaárulást követ el, és emiatt rejti el szándékait, vagy ha egy testvérgyilkosságot akar a disszimuláció segítségével eltusolni. Nyilvánvalóan ezek az esetek már a reneszánsz idején sem voltak kívánatosak vagy éppen erényesek.

Quentin Skinner, Machiavelli egyik legkiválóbb interpretátora, eleveníti fel egyik cikkében²¹ a „morális nyelv kisajátításának” ókori elméletét, amit nagyon innovatív módon arra használ fel, hogy még pontosabb képet adjon arról, hogy Machiavelli hogyan is viszonyult az erényekhez. Maga az elmélet azt mondja ki, hogy a hatalmon lévőknek lehetősége van kisajátítani a morális kategóriákat, és a maguk szájíze szerint értelmeznek bizonyos cselekedeteket, szituációkat. Azaz, ha egy uralkodó tékozló, mondhatja azt, hogy ő pusztán bőkezű, vagy ugyanígy, a vakmerőséget is illethetjük a bátorság fogalmával. Ami itt történik, hogy egy alapvetően negatív

¹⁸ Vígh egyik írásában alapos munkát végez a témával kapcsolatban, és az udvari etikett mind a négy kardinális erényhez való viszonyát megvizsgálja. Bár ez kétségtelenül hasznos része a disszimuláció elemzésének, de mivel a mi szövegünk a rousseau-i kritikára koncentrálnak, és a disszimulációt csak olyan mértékben mutatja be, mint amennyi a francia filozófus kritikájának megértéséhez elegendő, ezért ennek ismertetésétől eltekintettem. Lásd: Vígh, 2004, p. 61.

¹⁹ Lásd: Vígh, 2008, p. 332

²⁰ Vígh, 2004, p. 61

²¹ Skinner, 2014.

tulajdonságot egy erény (egyébként eltűzött) formájában mutatjuk be, így lesz a tékozlásból először eltűzött bőkezűség, majd pedig maga a bőkezűség. Természetesen fontos, hogy a magyarázni kívánt gyengeséget mindig saját erénypárjával próbáljuk elfedni, tehát például nem működne a bőkezűség-vakmerőség párosítás, mert a túzott bőkezűség tékozlás, nem pedig vakmerő cselekedett. Skinner arra a következtetésre jut, hogy *A fejedelemben*, mikor Machiavelli úgy tűnik, hogy az erények ellen érvel, igazából csak az erények ilyen túzott formáját utasítja el. Mindez viszont azért fontos számunkra, mert úgy látom, hogy ez az interpretáció a disszimulációra is alkalmazható! Ha valaki folyton, mérték nélkül hazudozik, vagy éppen rossz szándékkal disszimulál, az nem erény, hiszen a disszimuláció eltűzásával átesik a fogalom negatív tartományába, egy túzott disszimulációt végez, amire már a hazugság jelzőt alkalmazhatjuk, nem is pedig magát a disszimulációt; éppúgy, ahogy a tékozlóra sem mondhatnánk, hogy bőkezű.

Érdemes még szót ejtenünk arról is, ki lehet a disszimuláció „áldozata”. Egyértelmű, ahogy Della Casa-nál is olvashatjuk, hogy a disszimuláció elsősorban másoknak szól, hiszen „(...) aki mások tetszésére vagy nemtetszésére egyáltalán nem ügyel, bárdolatlan, nevetlen és kellemetlen.”²² Ezzel szemben Accetto már felveti az önmagunkkal szembeni disszimulálás lehetőségét is, mintegy - ma már azt mondanánk - pszichológiai céllal: „(...) úgy helyes, hogy olykor még a boldogtalan is megfedekezzen szerencsétlenségéről, és próbáljon meg az elégedettségnek legalább a látszatával élni, úgy, hogy nyomorúsága tárgya ne legyen mindig szem előtt.”²³ Ámde a másoknak való tetszés, megfelelés is értelmezhető úgy, mint önmagunk védelme, érvényesülésünk elősegítése,²⁴ ebben az értelemben a disszimuláció mindig rólunk szól, és a haszonnal való kapcsolata elvitathatatlan. Összegzésként azt mondhatjuk, hogy kétségtelen a tény, hogy a szimulálás és disszimulálás „(...) általánosan bevett magatartásforma, amely a reneszánsz individualizmus kiteljesedésekor a társadalmi érvényesülés legfőbb eszközévé vált.”²⁵

Rousseau és a disszimuláció

Szinte elképzelhetetlen, hogy kétszázaddal később Rousseau ne lett volna tisztában az udvari etikett egy ilyen jelentős terminusával, már csak azért is, mert a felvilágosodás szerzői, pl.: Montesquieu,²⁶ szövegeikben gyakran utalnak az udvari

²² Della Casa, p. 166

²³ Accetto, p. 368

²⁴ Vö. Vigh, 1999, p. 133

²⁵ Uo. p. 144

²⁶ Montesquieu a boldogságról elmélkedve fogalmaz meg kritikát az udvaroncok szemléletmódjáról 30. gondolati töredékében, ahol is elveti, hogy aki nem tartozik az udvarhoz, az csak boldogtalan lehet. Lásd: Montesquieu, 2016, p. 74

életformára, megítélik annak különböző aspektusait.²⁷ Az alábbiakban igyekszem bizonyítani, hogy az *Első értekezés* és az *Előszó a Nárcisszuszhoz*,²⁸ ami olvasható az *Első értekezés* kiegészítéseként, számtalan szöveghelye is arra utal, hogy Rousseau tisztában van a disszimuláció terminusával, használja azt, és ez ellen (is) szól írásában. Lényegében két-féle módon ítéli el: egyrészt a tudomány disszimuláló tevékenységeként, másrészt morálfilozófiai paradigmaként.

Kezdjük az elsővel! Már a Rousseau által választott horatiusi mottó is nagyon beszédes: „A jónak látszata csap be.”²⁹ Ezzel arra utal, hogy itt egyfajta látszattal kell leszámolnunk, valami valóságnak tűnik, mégsem felel meg annak, márpedig ez a disszimulációnak is egyik alapfelvetése. Viszont az első szöveghely, amely erősen utalhat a disszimuláció terminusának jelenlétére a rousseau-i koncepció mögött a következőképpen hangzik:

„A kormányzat és a törvények gondoskodnak az egybegyűlt emberek biztonságáról és jólétéről, a tudományok, az irodalom és a művészetek, e nem kevésbé zsarnoki, és talán még hatalmasabb erők, virágfüzerekkel borítják az emberekre vert vasláncot, elfojtják bennük az érzést, hogy eredetileg szabadnak születtek, megszerettetik velük a rabszolgaságot, és azzá teszi az embereket, amit civilizált népnek szokás nevezni.”³⁰

Mi is történik Rousseau szerint? A tudomány és a művészet mintegy elfedi azt, *ami van*: a zsarnokságot, a vasláncokat, és rózsafüzérrel helyettesíti azokat. A tudomány és a művészet disszimulációs tevékenységet végez, elleplezi a valóságot, hogy helyére valami elfogadhatót (kellemeset) ültethessen. Csak a jó látszatát képesek garantálni, szimulálják, hogy amit tesznek az jó, és disszimulálják káros vonásaikat. A tudománnyal és művészettel nem az a fő baj, hogy „virágfüzereket” (eredményeket) szimulál ott, ahol nincs semmi, hanem hogy eredményei látszatával fedje el láncainkat, foszt meg szabadságunktól.

Persze Rousseau célja, nem a tudomány ellen érvelni. Rögtön a szöveg elején találkozhatunk egy gondolattal, ahol Rousseau deklarálja szándékát, és a következőket írja: „nem a tudományokra támadok (...), hanem az erényt védem az erényes emberek előtt.”³¹ Nyilvánvaló, hogy a disszimuláció ötödik kardinális erényként történő bevezetése változást hozott az erényről való gondolkodásban az ókorhoz képest, és az is biztosan állítható, hogy a disszimuláció egyértelmű erényként történő megítélése ellenérveket válthat ki a morálfilozófusokból. Mivel

²⁷ Érdekes elgondolni, és talán egyszer egy hosszabb tanulmányt is megér, hogy Diderot „fecsegő csecsebecsési” a titkok kifecsegésével épp a disszimulációt lehetetlenítik el, a regény mintegy a disszimuláció etikettjének kiparodizálása. Lásd: Diderot, 1966.

²⁸ Rousseau, 2017a.

²⁹ Az első értekezés mottója: Rousseau, 2017b, p. 11

³⁰ Uo. pp. 12-13

³¹ Uo. p. 11

Rousseau a szöveg során végig „visszatérésről” és a tudományok és művészetek által meg nem rontott erényről ír, ezért magától értetődő, hogy ebben a kijelentésében, ahol az erény védelme mellett teszi le a voksát, egy olyan erényről van szó, amelyet még nem befolyásolt a tudomány, a művészet, sőt, a morálfilozófia reflexió sem. Ludassy szerint ez a paraszti létformához közelálló természethez közeli állapot, de semmiképp sem az az őállapot, aminek feltételezésével Rousseau-t sokan támadták; nem a vadember erkölcséről van szó a szövegben.³² Akár azt is mondhatjuk, hogy olyan értelemben a paraszti létforma erénye, hogy képviselteti magát egyfajta nyers őszinteség (anti-disszimuláció). A disszimuláció a modern kor vívmánya, a társadalmi érvényesülés igényének terméke, az udvari ember kreálmánya.³³ Tehát amikor Rousseau az erényt védelmezi, akkor csakis az igaz erényt védheti, amely minden befolyástól mentes. Ez az erény, nem lehet a disszimuláció erénye, hiszen benne a társadalmi befolyás jelenléte megkerülhetetlen. Ludassy Mária szavaival élve, a rousseau-i utópia nem egy olyan világ, amelyet „(...) a modernizációs vívmányok *után* harcol ki valamely véres-végső harcban a kisemmizettek tömege, hanem a technikai munkamegosztás előtti, az individuumnak a „közösség köldökzsinórjáról” való leszakadását megelőző hol-volt-hol-nem-volt aranykor, mely nem ismeri a modern meghasonlottságokat, melyben az emberek léte és lényege, a látszat és igazság még egybeesett.”³⁴ A disszimuláció etikájában pont ennek ellentétéről van szó: el kell fedni az igazat, a valót, és a helyébe egy olyan látszatot építeni, amely maga igazságával szemben nem ébreszt kételyt. Épp ezt szolgálta a *fesztelen könnyedség*: a disszimuláció mesterei esetében fel sem szabad merülnie, hogy amit mutat (vagy éppen nem mutat) nem az az igazság, amit önszántából, szíve belső hajlandóságának megfelelően mutatna.

A szív belső hajlandóságairól ezt olvashatjuk, talán legerősebb szöveghelyként a disszimuláció koncepcióban történő szerepeltetése mellett: „mily édes dolog volna körünkben élni, ha a külső magatartás mindig a szív hajlandóságainak tükörképe

³² Ludassy, 1991, pp. 43-44

³³ Meg kell jegyeznünk, hogy Rousseau bírálata már bőven a reneszánsz előtt megjelenő folyamatokat is érint, gondoljunk csak arra, ahogyan felmagasztalja Spártát, és elmarasztalja Róma bizonyos korszakait. Ebből arra következtethetnénk, hogy a kritika teljesen független a disszimulációtól. Rousseau viszont tesz egy egyértelmű utalást arra, hogy a reneszánszban valami ismét rossz irányba fejlődött: „S mintha e híres ország [mármint Róma] arra rendeltetett volna, hogy mindig példát adjon más népeknek, a Medicik felemelkedése és a műveltség újraéledése ismét és talán örökre véget vetett Itália katonai hírnevének, pedig néhány évszázaddal előbb mintha sikerült volna visszahódítania.” Igaz, hogy Rousseau-nak már önmagában a „műveltség újraéledése” is egy negatív történés, de azért a reneszánsz kor mégis gazdagabb volt annál, mint az antik világ pusztá megismérlése. Azt mondhatjuk, hogy Rousseau-nál a hanyatlás egy kulminálódó folyamat, ami bár már az antik világban elkezdődött, a reneszánsz mégis emelni volt képes ennek a romlásnak az intenzitását. Egy másik fontos „intenzitásnövelő” esemény egyébként Rousseau interpretációjában a könyvnyomtatás feltalálása is, ami szerinte, ellehetetleníti a felgyülemlett (káros) műveltség végleges eltörlését. Az idézethez lásd: Rousseau, 2017b, p. 31

³⁴ Ludassy, 1991, p. 38-39

volna, ha az illedelmesség egyet jelentene az erénnyel (...).³⁵ Mít is nehezményez Rousseau? Viselkedésünk nem tükrözi valóságos hajlamainkat, nem a szívünknek megfelelően cselekszünk, és nem erényesek vagyunk pusztán illedelmesek. És mit mondott ki a disszimuláció etikája? Nem a szívünk hajlandóságait kell követni, hanem a helyzetet kell megfelelően monitorozni, és elfedne valódi érzéseinket, a helyzetnek megfelelően kell viselkedni. Egy illedelmes udvari ember azt mondja és teszi, amit a közössége megkíván tőle, de ezzel csak látszatra erényes, a valóságban nem az. Nyilvánvaló, hogy Rousseau úgy gondolkozik, hogy már a természetes állapotban is volt egyfajta erény, méghozzá az erényesség egy olyan formája, melyet a szív diktált, nevezzük ezt most *természetes erénynek*. Valami viszont megváltozik: „(...) mintha minden lelket ugyanabba az öntőmintába tettek volna: az udvariasság folyvást követel, az illendőség parancsol; folyvást szokásokat követünk, soha a tulajdon szellemünket (...)”.³⁶ Úgy tűnik, mintha Rousseau problémája kora „erényével” abban gyökerezne, hogy a természetes erény helyére az illem kerül, azaz a szív hajlandóságain alapuló *természetes kontrollt*, mintha felváltaná egy *mesterséges kontrollt*, illemszabályok ember által létrehozott halmaza. Ennek következtében „már nem is merünk olyannak mutatkozni, amilyenek vagyunk (...)”³⁷, tehát *elrejtjük* szívünk diktálta szándékaink. Az illemszabályok konformizálnak, hiszen „(...) mindnyájan egyformán cselekszenek ennek az örökös kényszernek a súlya alatt (...)”³⁸, és ennek következtében „nincs többé őszinte barátság, nincs valódi megbecsülés és nincs megalapozott bizalom”.³⁹ A természetes kontroll helyére ültetett mesterséges erényt olvashatjuk ki az *Előszó a Nárcisszuszhoz* szövegéből is: „lerombolják az erényt, de meghagyják a nyilvános színlelést, s ez mindenesetre szép dolog. Az erény helyére az udvariasság és az illem kerül, annak a félelemnek a helyére pedig, hogy hitványnak fogunk tetszeni, az a félelem, hogy nevetségessé válunk.”⁴⁰

Visszatérve az *Első értekezéshez*, máshol ezt olvashatjuk a modern kor erkölcsével kapcsolatban: „Vannak tilalmas túlkapások, gyalázzal sújtott bűnök, más bűnök azonban az erény nevével ékeskednek; aki nem követi el, annak *színlelnie* kell őket.”⁴¹ Meglátásom szerint itt is ismételtlen visszaköszön, hogy a társas illemnek megfelelően az erényt (vagy az adott közegben erénynek nevezett tulajdonságkomplexumot) *minimum* szimulálni kell, disszimulálva saját valódi szándékaink, hiszen ne feledjük, mint azt az előző szakaszban ki is fejttem, szimuláció és disszimuláció gyakran együtt jár az udvari erkölcsben. Akár azt is mondhatjuk, hogy Rousseau kritikája azt a közeget célozza meg, ahol az erény hiánya önmagában nem probléma, csak akkor, és csak akkor, ha ez az erény

³⁵ Rousseau, 2017b, p. 14

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Rousseau, 2017a, p. 56

⁴¹ Rousseau, 2017b, p. 15 Kiemelés tőlem: K.P. D.

látszatának hiányát is magával vonja! A felszín számít, és nem a látszat mögötti valódi tartalom, miközben megeshet, hogy „árulás rejtezik az udvariasság álnok leple mögött (...)”⁴²

Vizsgáljuk meg részletesen, hogy hogyan gondolkodik Rousseau kora tudósairól, művészeiről, azaz fókuszáljunk magára a személyre, aki koncepcióm szerint a disszimulálást végzi! Érdekes módon az ilyen tisztségviselők, tudományos szakemberek esetén belép a mértékletesség terminusa is, mint ahogy a mértékletesség a disszimulációval való kapcsolatban is nagyon fontos szerepet töltött be. Ezt olvashatjuk: „Ám magasztalja, akinek kedve van hozzá, a kor bölcseinek mértékletességét: ami engem illet, én csak kifinomodott mértékletelenséget látok benne, s ez éppolyan méltatlan dicséretemre, mint fortélyos egyszerűségük.”⁴³ Mint láttuk, a reneszánsz moralisták épp a mértékletességet magasztalták fel a disszimuláció erényével kapcsolatban: aki disszimulál, az visszafogott, ismeri a mértéket, a mértéknek megfelelően cselekszik. Rousseau viszont épp ezt fordítja meg, nem mértékletességet látunk, hanem *kifinomodott mértékletelenséget*: bár az udvari ember fesztelen, és modorosság mentes, olvasatomban Rousseau számára mégis egy mértéktelen személyiséget képvisel abban az értelemben, hogy megállás nélkül (azaz mértékletelenül) elrejtí valódi arcát, tényleges érzelmeit. A disszimuláló közeg kritikáját láthatjuk a következő sorokban is, kiterjesztve a személyekre korábban bemutatott erény problematikát, azaz, hogy megelégszenek az erény látszatával: „(...) erkölcsötök pallérozott, ami oly hajlékonyá és könnyűvé teszi az érintkezést közöttetek: egyszóval neki köszönhetitek, hogy látszatra minden erény megvan bennetek, pedig valójában egyetlen sincs meg.”⁴⁴ Mindehhez még ezt a kiegészítést tehetjük az előszóból: „(...) a legnagyobb csalóké a legnagyobb tisztelet; (...) okvetlenül le kell mondanunk az erényről, hogy tisztességes emberré legyünk!”⁴⁵ A legnagyobb csaló a lehető legnagyobb mértékben képes élni a disszimulációval, ez pedig a reneszánsz felfogás alapján egyenlő azzal, hogy a legnagyobb mértékben tud a helyzetnek megfelelően viselkedni. Azaz, minél többet disszimulál (azaz csal a rousseau-i olvasatban), annál elismertebb lesz környezete számára (azaz, annál nagyobb a tisztelet). S valóban: le kell mondani az igazmondás erényéről, mert az sérthet másokat, meggátolja érvényesülésünk, megvonja tőlünk mások tiszteletét - mondhatja az udvari etika morálfilozófusa. Így igaza lesz Rousseau-nak: azt tisztelik, aki csal, persze az udvari ember nem így definiálná önmagát, hiszen, mint azt hosszabban elemeztem is, a csalás már egy túlzott disszimuláció megnyilvánulása lenne.

Végezetül még két rövid gondolatot szeretnék a téma kapcsán megemlíteni. Ludassy idézett szövegében megjegyzi, hogy Rousseau-ról tudjuk (pl.: Lengyelországról alkotott nézetei nyomán), hogy a nemzeti nevelést részesíti

⁴² Uo. pp. 14-15

⁴³ Uo. p. 15.

⁴⁴ Uo. p. 13

⁴⁵ Rousseau, 2017a, p. 53

előnyben;⁴⁶ ez egyébként megjelenik az *Első értekezésben* is, ahol az idegen nyelvek tanulása kifejezetten negatív szerepet ölt magára. Viszont feltehetjük a kérdést: a nemzeti nevelés igénye nem éppen az udvari kultúra elvetése miatt jelenik-e meg Rousseau-nál, hiszen az udvarban éppen az erős kozmopolita szemlélet uralkodott? Jól tudjuk, ezekben a fejedelmi udvarokban az uralkodók igyekeztek a korszak legnagyobb gondolkodóit magukhoz csábítani származástól függetlenül. Még a kora felvilágosodásban is igaz volt ez a tendencia, gondoljunk csak Descartes vagy Leibniz életútjaira. Számomra úgy tűnik, hogy Rousseau az udvari kultúra bírálatakor egy „csomagként” kezeli a jelenséget, és egyszerre utasítja el minden aspektusát: az elleplezésen alapuló etikájukat, kozmopolita világszemléletüket, tudományos-művészeti tevékenységüket.

Egy aspektus viszont mégis interpretációs nehézséget okozhat, de meg kell jegyezni, hogy ez a nehézség nem a disszimuláció rousseau-i értelmezéséből fakad, hanem abból, hogy nehéz összeegyeztetni a művészeteket bíráló filozófust, az egyébként vígjátékokat és színdarabokat bátran alkotó drámáiróval. Meglepő módon viszont a disszimulációs értelmezési keret orvosolhatja ezt a problémát. Szintén Ludassy szövegében olvashatunk arról, hogy a színházzal Rousseau-nak a problémája abból fakad, hogy hamis erkölcsöket közvetít, például: kikacagja a megcsalt férjet, és éljenzi a házasságtörést.⁴⁷ Elsőre azt gondolhatnánk, hogy itt Rousseau épp a disszimulációt hiányolja: ha meg is történik a házasságtörés, legalább leplezzék a hűtlen felek, és semmiképp se alázzák vagy kacagják ki a megcsalt férjet. De ha így gondolkozunk nagy eséllyel tévedünk. Vizsgáljuk meg jobban a helyzetet! Rousseau az említett példával szemben azért emeli fel a hangját, mert a színház *legitimálja* a vétkeket. A nézők látják, hogy a megcsalott neveléses, a házasságtörés pedig ünnepelet cselekedet. Most pedig gondoljunk bele mit is tesz a disszimuláció? Valamilyen formában szintén legitimálja a vétkeket, hiszen nem arról van szó, hogy vétkezni bűn, pusztán csak el kell fedni. Megteheted, de ne nyilvánosan - szólhatna a disszimuláció imperatívusza.

Kulcsszavak: francia felvilágosodás, disszimuláció, kardinális erények.

Irodalomjegyzék

Accetto, Torquato. 2004: A tisztos színlelésről. In *Az udvari élet művészete Itáliában -Szöveggyűjtemény*, szerk. Vígh Éva, 355-381. Budapest: Balassi Kiadó.

Castiglione, Baldassare. 2008: *Az udvari ember*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

Diderot, Dennis. 1966: *Fecsegő csecsebecsék*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

⁴⁶ Ludassy, 1991, p. 56

⁴⁷ Uo. p. 42.

Della Casa, Giovanni. 2004: Galateo, avagy az illemről (részletek). In *Az udvari élet művészete Itáliában -Szöveggyűjtemény*, szerk. Vigh Éva, 165-193. Budapest: Balassi Kiadó.

Dürrenmatt, Friedrich. 2018: *A fizikusok*. Budapest: Magvető Kiadó.

Ludassy Mária. 1991: Népi tánc és harci ének - Rousseau és a populista kultúrkritika kezdetei. In Ludassy M.: *Téveszméink eredete*, 32-59. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Machiavelli, Niccolo. 2020: *A fejedelem*. Budapest: Helikon Kiadó.

Montesquieu. 2016: *A törvények szelleméről védelme - Gondolataim*. Budapest: L'Harmattan Kiadó-Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék.

Rousseau, Jean-Jacques. 2017a: Előszó a Nárcisszuszhoz. In Rousseau, J-J.: *Politikafilozófiai írások*, szerk. Ludassy Mária, 41-60. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Rousseau: Jean-Jacques. 2017b: Javított-e az erkölcsökön a tudományok és a művészetek újraéledése. In Rousseau, J-J.: *Politikafilozófiai írások*, szerk. Ludassy Mária, 7-40. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Skinner, Quentin: A machiavellista fejedelem erényei - Mennyire volt machiavellista Machiavelli? *Obeliscus: A koraiújkor folyóirata*, 1 (1). pp. 23-44.

Szolovjov, Vlagyimir. 2018: A középkori világszemlélet hanyatlásáról. In Szolovjov, Vlagyimir: *A középkori világszemlélet hanyatlásáról*, szerk. Farkas Zoltán, 49-71. Máriabesenyő: Attraktor Kiadó.

Vigh Éva. 2004: Bevezetés - Udvar és udvari etika a XVI-XVII. századi Itáliában. In *Az udvari élet művészete Itáliában -Szöveggyűjtemény*, szerk. Vigh Éva, 19-80. Budapest: Balassi Kiadó.

Vigh Éva. 1999: *Éthos és kratos között - Udvar és udvari ember a 16-17. századi Itáliában*. Budapest: Osiris Kiadó.

Vigh Éva. 2008: Utószó. In Castiglione, Baldassare: *Az udvari ember*, 315-344. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.